

DISKURZUS A GRAMMATIKÁBAN
– GRAMMATIKA A DISKURZUSBAN

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 88.

DISKURZUS
A GRAMMATIKÁBAN
– GRAMMATIKA
A DISKURZUSBAN

Szerkesztette

KESZLER BORBÁLA – TÁTRAI SZILÁRD

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2009

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 88.

Sorozatszerkesztő:

KISS GÁBOR

Szerkesztette:

KESZLER BORBÁLA – TÁTRAI SZILÁRD

ISSN 1419-6603
ISBN 978-963-9902-17-6

© A szerzők, 2009
© Keszler Borbála – Tátrai Szilárd, 2009
© TINTA Könyvkiadó, 2009

Készült az OTKA T-46179 számú pályázat támogatásával

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

Előszó.....	9
I. BESZÉLT NYELVI TÉNYEZŐKA GRAMMATIKÁBAN	
KESZLER BORBÁLA Kérdés- és felelettipusok a spontán beszédben	13
MARKÓ ALEXANDRA Eldöntendő kérdések a spontán beszédben	21
BALOGH JUDIT Az értelmező előfordulása a beszélt nyelvben	30
GÓSY MÁRIA – HORVÁTH VIKTÓRIA Hogyan tükrözi a kiejtés a nyelvi funkció változását?.....	37
GYARMATHY DOROTTYA – GÓSY MÁRIA – HORVÁTH VIKTÓRIA A rejtett és a felszíni önmonitorozás temporális jellemzői.....	46
BÓNA JUDIT Grammatikai hibák a spontán beszédben	56
VÁRADI VIOLA A spontán beszéd mondatai a műfajok és az életkor tekintetében.....	65
BATA SAROLTA – GRÁCZI TEKLA ETELKA A beszédpartner életkorának hatása a beszéd szupraszegmentális jellegzetességeire.....	74
BEKE ANDRÁS A beszélő hangtartományának vizsgálata (Néhány statisztikai jellemző az alaphérfkvencia-eloszlásról).....	83
SZATHMÁRI ISTVÁN A beszélt nyelv a funkcionális stílisztikában	92
II. GRAMMATIKAI MODELLEK, GRAMMATIKAI SZEMPONTOK, GRAMMATIKAI JELENSÉGEK	
BÉKÉSI IMRE A <i>márpedig</i> kötőszó helyzetei és szerepei	99

LADÁNYI MÁRIA	
Az „asszonynadrág-effektus” avagy a szóképzési morfológia szerepe <i>A test angyala</i> c. mű karakteralkotásában	112
T. SOMOGYI MAGDA	
A morfológiai leírás korlátai a toldalékelemzésben	121
IMRÉNYI ANDRÁS	
Logikus-e a magyar nyelv?	130
KUGLER NÓRA	
A módosítószók funkcionális megközelítése (Miért hangsúlytalanok a módosítószók, vagy miért nem?).....	140
WÉBER KATALIN	
Beszéd hangról hangra: mentális fonotéka	149
HAADER LEA	
Beszélt nyelvi jelenségek megismerésének lehetőségei régebbi nyelvtörténeti korokban.....	160
HORVÁTH LÁSZLÓ	
Egy XIX. századi drámakorpusz vallomása a felszólító igealakok kettősségéről.....	168
BALÁZS GÉZA	
A helyzetmondat interdiszciplináris megközelítése – a <i>Magyar szólástár</i> korpusza alapján.....	178
LŐRINCZI RÉKA	
Előzményekről, reneszánsz grammatikákról, folytatásról.....	187
III. SZEMANTIKAI SZERKEZETEK A MONDATBAN ÉS A DISKURZUSBAN	
TOLCSVAI NAGY GÁBOR	
A magyar segédige + ige(név) szerkezet szemantikája	201
PAPP KORNÉLIA	
Melléknévi konstrukciók fogalomintegrációs és geometrikus modellben	211
PETHŐ JÓZSEF	
Szintaktikai és szemantikai szerkezetek a reklámszlogenekben	219
NAGY L. JÁNOS	
Weöres-versek dialógusairól	226
LACZKÓ KRISZTINA	
<i>Emez emitt, amaz amott</i> : pontosan hol is?	234
RAÁTZ JUDIT	
A tér kifejezőeszközei általános iskolás diákok írásbeli szövegalkotásaiban.....	243

EÖRY VILMA	
Az időhatározó-szók a kontextusban és a szótárban (Az intrinzikus és a deiktikus viszonyítás)	251
SÓLYOM RÉKA	
Napjaink neologizmusainak mondatbeli értelmezése	257
KISS SÁNDOR	
A parafrázis a mondat és a diskurzus nyelvtanában	266
CS. JÓNÁS ERZSÉBET	
Az aktuális tagolás témafejlődése mint szövegszervező és szemantikai elem a dialógusban	272
MODRIÁN-HORVÁTH BERNADETT	
Alany- és topikprominencia az írott és beszélt nyelvben	281
IV. GRAMMATIKAI EGYSÉGEK A PRAGMATIKA ÉS A DISKURZUSELEMZÉS NÉZŐPONTJÁBÓL	
DÉR CSILLA ILONA	
Mik is a diskurzusjelölők?	293
SCHIRM ANITA	
Partikula és/vagy diskurzusjelölő?	304
DÖMÖTÖR ADRIENNE	
Idézőjelben mondom	312
ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES	
A tanári instrukciók grammatikája	322
KUNA ÁGNES	
Az instrukció funkcionális pragmatikai vizsgálata a 17. századi orvosi receptekben	332
KABÁN ANNAMÁRIA	
A mondat a pragmatika és a diskurzuselemzés nézőpontjából	343
HÁMORI ÁGNES	
Beszédaktusok „újrátöltve”	350
TÁTRAI SZILÁRD	
A megnyilatkozás fogalmának perspektivikus értelmezése felé	361

ELŐSZÓ

E tanulmánykötet a *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban (DiAGram2008)* címmel meghirdetett, 2008. november 11–12-én az ELTE-n megrendezett konferencia előadásainak részletesebben kidolgozott, megszerkesztett változatait tartalmazza. A konferenciát az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi tanszéke, a Beszélt nyelvi kutatócsoport és a Funkcionális nyelvészeti műhely rendezte, az Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában című konferenciasorozat második alkalmaként. A sorozat első alkalma a *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan* címet viselte, amelynek előadásai szerkesztett formában az ugyanilyen címmel megjelent tanulmánykötetben olvashatók (szerk. Tátrai Szilárd és Tolcsvai Nagy Gábor, Tinta Könyvkiadó, 2008). Amíg első alkalommal a szövegtipológia időszerű kérdései álltak a középpontban, addig a sorozat második alkalmával kimondottan grammatikai érdekltségű kérdések, illetve jelenségek kerültek előtérbe.

A *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban (DiAGram2008)* címmel meghirdetett konferencia fő szakmai céljai – amelyek természetszerűleg a kötetre is érvényesek – a felhívás alapján a következőképpen fogalmazhatók meg. A grammatika fogalma az elmúlt három-négy évtizedben gyökeresen átalakult a nyelvtudományban. Mind a hagyományos nyelvtan, mind a formális nyelvtan a magában álló teljes mondat (*sentence*) leírására törekedett. A funkcionális és kognitív irányzatok kidolgozásával, továbbá a diskurzus közegének és a korpuszadatoknak a bevonásával a grammatika különböző területei (fonetika/fonológia, morfológia, szintaxis, szemantika, pragmatika) a beszélt nyelvi jellemzőknek egyre nagyobb szerepet tulajdonítanak. Ez az elméleti és módszertani változás alapvetően megváltoztatta a mondatleírás feltételeit, főképp a diskurzusban elhelyezett, a diskurzustérben lehorgonyzott mondatra (*clause*-ra) irányítva a figyelmet. A konferenciának az volt a célja, hogy az előadásokkal bemutassa az elméleti és módszertani kihívások eddigi eredményeit, az új típusú korpusz- és diskurzusadatokkal tovább árnyalja a grammatika kategóriáit, és termékeny vitára készítessen. A konferencia nyitott volt a különböző elméleti irányzatok előtt, hiszen a nyelvtan leírásának új kérdésirányait kívánta felderíteni.

A kétnapos, párhuzamos szekciókkal működő, élénk szakmai beszélgetésekkel és vitákkal jellemezhető konferencia négy nagyobb téma köré szerveződött. E témák alapján tagolódnak a kötetben szereplő tanulmányok is. A *Beszélt nyelvi tényezők a grammatikában* című fejezet a maga tíz tanulmányával a spontán társalgások egyes grammatikai jellemzőit teszi vizsgálat tárgyává, ahol több esetben kiemelt problémaként jelennek meg a spontán beszéd hangzó oldalának sajátosságai is. A *Grammatikai modellek, grammatikai szempontok, grammatikai jelenségek* című fejezet ugyancsak tíz tanulmányt tartalmaz, amelyekben bizonyos elméleti, módszertani, sőt tudománytörténeti kérdések fogalmazódnak meg. Olyan kérdések, amelyek a grammatikai jelenségek funkcionális, illetve formális modellálásának, leíró, illetve történeti megközelítésének, valamint a kor-

puszalapú adatolásnak a lehetőségeivel függnek össze. A *Szemantikai szerkezetek a mondatban és a diskurzusban* című fejezetben található tizenegy tanulmányt az köti össze, hogy a grammatikai egységek (bizonyos lexikai elemek és/vagy szintaktikai szerkezetek) működésének vizsgálata során hangsúlyozottan kérdeznek rá azoknak a jelentésképzésben betöltött szerepére, és ezt legtöbb esetben – bár nem kizárólagosan – funkcionális kognitív szemantikai keretben teszik. A *Grammatikai egységek a pragmatika és a diskurzuselemzés nézőpontjából* című fejezet nyolc tanulmányát az jellemzi, hogy a nyelvi tevékenységnek közeget adó diskurzusok vizsgálatából indulnak ki, a vizsgált grammatikai egységeket a diskurzuselemzések tapasztalatait hasznosítva, illetve határozott pragmatikai szempontokat érvényesítve, pragmatikaelméleti kérdéseket is artikulálva közelítik meg.

A tanulmánykötet megjelentetését az OTKA támogatásával folytatott Beszélt nyelvi kutatások című pályázat (OTKA T 046179) tette lehetővé. Köszönet illeti Kuna Ágnes, Sólyom Réka, Svindt Veronika és Imrényi András doktoranduszokat, akik nagy segítséget nyújtottak a kötet szerkesztési munkálataiban.

A szerkesztők